

Preveo i priredio Hamza Halitović

Ibn Arebijevo pismo Fahruddinu Raziju

UDK 165
141.336

Sažetak

Fahrudin Razi jedan je od najznačajnijih islamskih učenjaka iz klasičnog perioda, prije svega poznat po svom obimnom tefsiru, a zatim i po djelima iz oblasti spekulativne teologije (*ilmul-kelama*). Njegov racionalistički pristup vjeri vremenom je postao poslovičan u sufijskim krugovima, koji su na racionalizam u vjeri gledali s podozrenjem. U pismu koje mu je uputio Ibn Arebi, jedan od najvećih sufijskih autoriteta svoga vremena, nailazimo na uspoređivanje različitih epistemoloških pristupa svojstvenim za klasični *ilmul-kelam* i *tesavvuf*, te na izlaganje osnovnih tema sufijske metafizičke misli.

Ključne riječi: Fahrudin Razi, Ibn Arebi, *ilmul-kelam*, *tesavvuf*, epistemologija.

Uvod

Fahrud-din Razi jedan je od znamenitijih učenjaka u klasičnom islamskom periodu, poznat po svojim teološkim diskusijama te po racionalističkom tumačenju Kur'ana koje nosi naslov *Mefatihul-Gajb* (Otkrovenje Skrivenog) a koje je također poznato i pod alternativnim naslovom *Tefsir el-Kebir* (Veliki tefsir) jer je sa svoja trideset i dva toma jedan od najvećih tefsira ikad napisanih. S obzirom na to da je spekulativna teologija (*kelam*) bila centralna tema njegovog istraživanja, nije ni čudo što se u historiji islamske misli ime Fahrud-dina Razija isključivo vezuje za racionalistički pristup vjeri. On je u sufijskoj literaturi, možda upravo iz tog razloga, predstavljen kao negativna ličnost. Po jednoj popularnoj predaji, upravo je njegova ljubomora na Mevlaninog oca Behaiddina Veleda bila razlog da Behaiddin napusti rodni Belh.¹ A po drugoj sufijskoj predaji, u svojoj starosti se Fahrud-din Razi želio okrenuti duhovnom putu pa je došao slavnom sufijskom šejhu Nedžmuddinu Kubrau (u. 1221) koji ga je odmah uveo u osamu (*halvet*) kako bi se posvetio meditativnim praksama i unutaršnjem pročišćenju. Iako je inicijalno Razi doživio napredak za vrijeme svog halveta, ipak nije mogao napraviti željeni iskorak. Nedžmuddin Kubra je to osjetio pa ga je posjetio u njegovoj halvet-hani² i svojom čudotvornom intervencijom počeo je oduzimati racionalno znanje koje je Fahrud-din Razi bio nakupio i koje ga je kočilo na putu duhovnog buđenja. Osjetivši to, Razi ipak nije htio žrtvovati svoje knjiško znanje zarad duhovnog buđenja, te je ustao i napustio halvet. Tako da je, prema ovoj hikaji, Razi postao simbol za ljude koji se ne mogu odreći posvećenosti formalnom znanju kako bi stekli istinsko živo znanje. Čak se i Mevlana Rumi nadovezuje na ovu sliku Fahrud-dina Razija kao okorjelog racionaliste, pa u svojoj *Mesneviji* kaže:

*Kada bi razum tajne ove mogao steći,
Fahr Razi bi bio u vjeri arif najveći.*

(*Mesnevija*, 5, 4144)

Ipak ono što je veoma zanimljivo kad je riječ o ovom velikom misliocu jest to što se u njegovim poznijim djelima nazire okretanje ka sufizmu. Međutim, da li je ta naklonost bila samo teorijska ili je imala i praktičnu dimenziju, ostaje nam nepoznanica. Ibn Arebi, koji je bio Razijev savremenik, naslutio je njegovu želju za direktnom spoznajom koju jedino duhovni put može ponuditi, pa u svom pismu njemu kaže:

“Preneseno mi je od jednog tvog brata, kome vjerujem i koji ti je iskreno naklonjen, da te je jednog dana vidio da plačeš, pa su te on i ostali prisutni upitali zbog čega plačeš. Odgovorio si: ‘Postalo mi je jasno u vezi sa stavom kojeg sam se držao posljednjih trideset godina, zahvaljujući dokazu koji mi se tek sad javio, da stvari stoje potpuno suprotno njemu. Pa sam zaplakao i rekao sebi: možda je i ovo što mi se sad javilo također poput prvog stava!’”

Dakle, Ibn Arebiju je već bilo jasno da je Razi počeo gubiti pouzdanje u konačni domet racionalnih nauka pa ga pismom poziva da se okrene ka sufijskom putu direktne spoznaje, što ovo kratko djelo čini jednim od najznačajnijih djela iz oblasti Ibn Arebijeve epistemologije.

U ovom pismu, koje najvjerovatnije datira iz 1204. godine, dakle nekih šest godina prije Razijeve smrti, osim toga što Ibn Arebi upoređuje odnos racionalnog znanja i direktne duhovne spoznaje, on, na veoma direktan način, izlaže osnove sufijske metafizike, što ovo djelo čini izuzetno tematski bogatim, iako je po obimu veoma kratko.

U prijevodu sam u zagradama pokušao održati originalnu terminologiju kojom se Ibn Arebi koristi u ovom pismu, koliko je to bilo moguće, jer sam pri prijevodu ovih termina koristio svoj domet razumijevanja izložene tematike, pa će svakako uvid u originalnu terminologiju biti od koristi čitateljima.

¹ Ova priča koju spominje Aflaki je, po svemu sudeći, izmišljena.

² Prostor za osamljivanje.

Prijevod Ibn Arebijevog pisma Fahrudinu Raziju

S Imenom Allaha, Milostivog, Samilosnog

Ovo je pismo šejha, vođe duboko ukorijenjenog u znanje, jedinstvenog, ozbiljitelja (*muhakkik*), razotkrivača zbilje (*kašif el-hakika*), oživljivača vjere i zajednice, Ebu Abdullaha Muhammeda ibn Alija ibn ul-Arebija et-Taija el-Andalusi-ja el-Magribija, neka Allah njegovu dušu posveti, upućeno vodi, učenom, učenjaku, ponosu zajednice i vjere Muhammedu ibn Omeru el-Hatibu er-Raziju, neka mu se Allah smiluje i učini Džennet njegovim boravištem.³

Hvala Allahu i neka je selam na Njegove izabrane robove i na mog dragog prijatelja u Bogu, Fahrudina Muhammeda, neka Allah uzdigne njegovo stremljenje i obaspe ga milošću i blagodatima.

Sada da nastavimo. Pred tobom ja hvalim Allaha, dž.š., osim Kojeg boga nema. Allahov Poslanik, neka ga Allah blagoslovi i podari mu mir, rekao je: "Kad neko od vas voli svoga brata, neka mu to obznani."⁴ A ja volim tebe. Allah, dž.š., kaže: *I koji jedni drugima istinu preporučuju* (Kur'an, 103:3).

Naišao sam na neka tvoja djela i osvjedočio sposobnost imaginacije (*el-kuvva el-mutahajjila*) kojom te je Allah, dž.š., pomogao, te duboka mišljenja koja si ispoljio. Kad duša traga za ishranom putem vlastitog stjecanja, ne nalazi na slatkoću darežljivosti i darivanja (*vehb*), i onda je ona od onih koji jedu ispod sebe. Ali pravi čovjek je onaj koji jede iznad sebe, kao što je On rekao: *Da se oni pridržavaju Tevrata i Indžila i onoga što im objavljuje Gospodar njihov, imali bi šta jesti, i od onoga što je iznad njih i od onoga što je ispod nogu njihovih* (Kur'an, 5:66).

Moj prijatelj, neka mu Allah, dž.š., podari uspjeh, treba da zna da je potpuno nasljeđivanje (*el-virasa el-kamila*)⁵ ono što je takvo u svakom značenju, a ne samo u određenom značenju, jer: "Učenjaci su nasljednici vjerovjesnika."⁶ Inteligentna osoba treba stremiti da bude nasljednik u svakom smislu i ne treba da bude od onih čije je stremljenje manjkavo. Moj prijatelj, neka mu Allah podari uspjeh, već zna da se ljepota ljudskosti (*latifa el-insanija*) može dokučiti jedino putem božanske spoznaje (*el-marifa el-ilahija*) koju ima u sebi, dok je njezina ružnoća ono što je suprotno ovome.

Osoba visokih stremljenja (*āli el-himma*) ne treba trošiti svoj život na stvorene stvari (*muhadasat*) i njihovo izlaganje, da joj ne bi izmakao udio od Gospodara. Također se treba osloboditi od vladavine vlastitog mišljenja (*el-fikr*), jer mišljenje može jedino znati nešto sa svoje tačke gledišta, no istina koja se traži nije takva.

Znanje o Allahu, dž.š., suprotno je znanju o Allahovom postojanju, jer intelekt zna Allaha u odnosu na postojanje i putem negacije, a ne putem potvrđivanja. Ovo je suprotno gledištu većine dubokoumnih ljudi i teologa (*mutekellimin*), osim našeg učitelja Ebu Hamida, neka Allah, dž.š., posveti njegov duh, jer je on s nama glede ovoga.

³ Ovo je uvod prepisivača ili nekog od Ibn Arebijevih učenika.

⁴ Hadis prenosi Tirmizi u *Sunenu*.

⁵ Odnosi se na nasljeđivanje Božijeg Poslanika, s.a.v.a.

⁶ Ovaj hadis također prenosi Tirmizi u *Sunenu*.

Allah, dž.š., je previše uzvišen da bi bio spoznat intelektualnim mišljenjem i racionalnim razmatranjem (*nazar*). Inteligentna osoba treba isprazniti svoje srce od razmišljanja ako želi spoznati Allaha putem duhovnog osvjedočenja (*mušahada*). Onaj koji ima visoko stremljenje ne treba ovo znanje naučiti od svijeta imaginacije (*alem el-bajal*) koji sadrži utjelovljena svjetla (*el-envar el-mutedžessed*) koja ukazuju na značenja koja su iznad njih. Jer imaginacija uzrokuje da se intelektualna značenja spuste u čulne oblike, kao što se znanje pojavilo u obliku mlijeka, Kuran u obliku užeta i vjera u obliku okova.

Osoba uzvišenog stremljenja ne treba imati za svog učitelja i svjedoka (*šahid*) ženu kojoj je dato da uzima od Univerzalne Duše (*el-nefs el-kulijja*) isto kao što ne bi trebao uzimati od nekoga ko je suštinski siromašan (*fakir*). Sve ono što nema vlastito savršenstvo osim posredstvom onoga što je drugo, ono je siromašno. Takav je položaj svega osim Allaha, dž.š. Stoga uzdigni svoje stremljenje kako bi uzimao znanje jedino od Allaha, dž.š., putem otkrovenja (*kešf*).

Prema onima koji su dostigli zbilju (*muhakkikin*), ne postoji djelovatelj (*fā'il*) osim Allaha. Iz ovog razloga oni uzimaju znanje od Allaha – ali putem vezivanja (*akd*), a ne putem otkrovenja. Ali ljudi Allahovi preziru da ostanu kod *znanja sigurnog* (Kur'an, 102:5) te oni ne postižu svoj cilj osim putem sjedinjenja (*vusul*) do *oka sigurnog* (Kur'an, 102:7).

Znaj da kad ljudi razmišljanja dostignu svoj najdalji cilj, njihovo razmišljanje ih dovede do stanja da budu gluhi imitatori. Ova stvar je previše uzvišena da bi stala kod razmišljanja! Sve dok razmišljanje postoji, neće biti moguće za čovjeka da se odmori i bude u miru. Intelpekt ima granicu na kojoj staje u pogledu njegove moći mišljenja, jer ima svojstvo primanja samo onoga što mu Bog podari. Radi toga se inteligentan čovjek treba izložiti božanskim dahovima darežljivosti (*nafabat el-džud*) i ne ostati zarobljen okovima svoga racionalnog razmatranja i učenja jer će biti podložan sumnji (*šubha*) zbog njih.

Preneseno mi je od jednog tvog brata, kojem vjerujem i koji ti je iskreno naklonjen, da te je vidio kako plačeš jednog dana, pa su te on i ostali prisutni upitali zbog čega plačeš. Odgovorio si: "Postalo mi je jasno u vezi sa stavom kojeg sam se držao posljednjih trideset godina, zahvaljujući dokazu koji mi se tek sad javio, da stvari stoje potpuno suprotno njemu. Pa sam zaplakao i rekao samom sebi: možda je i ovo što mi se sad javilo također poput prvog stava!" Dakle, ovo je ono što si rekao.

Nemoguće je za onoga ko zna putem domašaja intelekta i mišljenja da bude u miru i spokoju, posebno kad je riječ o spoznaji Allaha, dž.š., i nemoguće je za njega da zna svoju bit (*mahijja*) putem racionalnog razmatranja. Zato, moj brate, šta te tišti pa ostaješ u ovom položaju i ne uđeš na duhovni put (*tarik*) praktike (*rijada*), duhovne borbe (*mudžaheda*) i osamljivanja (*halvet*) – kojeg je ustanovio Allahov Poslanik, s.a.v.a. – kako bi postigao ono što je postigao onaj za koga je Allah, dž.š., rekao: *našeg roba kome smo milost Našu darovali i onome što samo Mi znamo naučili* (Kur'an, 18:65). Zaista, oni poput tebe, trebaju zauzeti ovu blagoslovljenu ulogu i dostići ovaj veličanstveni i uzvišeni položaj. Prijatelj moj, neka mu Allah podari uspjeh, treba znati da sve postojeće postoji zahvaljujući uzrocima (*sebeb*). Uzrok je stvoren, kao i postojeća stvar koja ima dva aspekta: aspekt koji gleda prema svom uzroku i aspekt koji gleda prema Onom ko mu daruje postojanje, to jest prema Allahu, dž.š. Svi ljudi, kako filozofi tako i drugi, gledaju prema uzrocima postojećih stvari. Ali ne i oni koji su ozbiljniji među ljudima Allahovim (*ehlullah*), takvi su Božiji poslanici, Božiji štićenici (*evlije*) i meleki, neka je na njih selam. Uprkos njihovom znanju o uzrocima, oni gledaju ka drugom aspektu, prema Onom koji daruje postojanje.

Među njima je i onaj koji gleda prema svom Gospodaru iz perspektive Njegovog uzročnog djelovanja, ali ne iz Njegove perspektive. Pa tako kaže: "Moje srce mi je prenijelo od moga Gospodara."⁷ A onaj drugi, koji je potpun (*kamil*), kaže: "Moj Gospodar mi je prenio."⁸ I to je ono na šta nam je naš prijatelj, spoznavatelj Boga (*arif*), aludirao kad je rekao: "Uzimate svoje znanje poput tragova, mrtvi od mrtvih. A mi uzimamo naše znanje od Živog, Koji nikad umrijeti neće."⁹ Prema našem viđenju, onaj čije je postojanje izvedeno iz nečega drugog je ništa. Tako da za istinskog spoznavatelja ne postoji ništa osim Allaha, dž.š., u šta bi se mogao pouzdati.

Štaviše, naš prijatelj treba znati da iako je Bog jedan, On ima različita lica (*vudžuh*) kojima je okrenut nama. Tako da budi oprezan na mjestima božanstvenog stizanja (*el-mavvarid el-ilahijja*) i Njegovog manifestiranja (*tedželijjat*) tih lica, u smislu u kojem smo to ovdje razmotrili. Allahova, dž.š., osobina vladanja kad se odnosi na to da je On Gospodar, za tebe nije ista kao Njegova osobina vladanja kad je On Onaj koji čuva, niti je Njegova osobina vladanja kad je Milostivi jednaka s osobinom vladanja kad je Onaj koji se sveti. Takav je slučaj sa svim Božijim imenima. Znaj da je jedino božanski aspekt imena Allah ime za sva imena, kakva su Gospodar, Moćni, Hvalodostojni. Zbir svih imena je poput Biti (*Zât*) koja sakuplja sva svojstva koja sadrži. A ime Allah obuhvata sva imena, dok ga ona čuvaju da nikad ne bude osvjedočeno. Tako da ne možeš osvjedočiti ime Allah na bilo koji način. S obzirom na to da se On obraća tebi imenom Allah – jer je ono sveobuhvatno – onda razmisli na koji način On govori s tobom i koja je ta postaja koju ovaj prisni razgovor (*munadžat*) ili svjedočnije zahtijeva. Razmotri koje božansko ime se traži, jer je to ime koje ti se obraća ili je osvjedočeno od tebe. To ime je ono koje je izraženo preobražajem oblika (*el-tahavvul fil sura*) kao u slučaju davljenika, kad on kaže "O Allahu", to znači "O Pomagaču", "O Spasioče", "O Izbavitelju!" Kad čovjek koji boluje kaže: "O Allahu", to znači "O Ti koji liječiš", "O Iscjelitelju"...

Ono što sam ti rekao o preobražaju oblika je ono što Muslim spominje u svojem *Sahihu*, naime da će se Stvoritelj otkriti (Svojim robovima na Sudnjem danu), ali će biti poreknut i od Njega će se tražiti utočište. Stoga će se On preobraziti za njih u oblik u kojem će ga prepoznati. Onda će oni Njega potvrditi nakon što su ga porekli. Ovo je ono što se podrazumijeva pod "osvjedočenjem" u ovom kontekstu i pod prisnim razgovorom i božanskim obraćanjem (*el-mahtubat el-rabbanijja*).

Inteligentna osoba treba tražiti da zna jedino ono putem čega se njezina bit usavršava i šta će otići s njom kad ona ode. A ovo nije ništa drugo do znanje o Allahu, dž.š., putem darovanja i osvjedočenja. Naprimjer, tvoje znanje iz medicine potrebno je samo na svijetu u kojem postoji bolest. Kad odeš na onaj svijet gdje nema ni bolesti niti oboljenja, koga ćeš liječiti tim znanjem? Inteligentna osoba ne stremi da zna nešto ako u tom znanju ne postoji dobrobit po nju. A ako neko dobije znanje iz medicine putem darivanja, kakvo je bilo medicinsko znanje Božijih poslanika, a.s., onda on ne treba da se zaustavi na tom znanju. Radije treba tražiti znanje o Allahu, dž.š. Isti je slučaj i s geometrijom – ona ti je potrebna jedino na svijetu na kojem postoje površine. Kad ostaviš taj svijet, ostaviš ćeš to znanje na svijetu koji je podoban za njega, a duša će otići praznih ruku, popraćena ničim. Na ovaj način će duša ostaviti za sobom preokupaciju svakom naukom za vrijeme svog odlaska na budući svijet (*alem ul-abira*).

⁷ Izreka Ebu Jezida Bistamija.

⁸ Najvjerojatnije se radi o aluziji na hadis Božijeg Poslanika, s.a.v.a.

⁹ Poznata izreka Ebu Jezida Bistamija, k.s.

Tako da će inteligentan čovjek pribaviti jedino znanje koje je potpuno nužno za njega. A poslije toga ostavi ga da strema da stekne ono sa čime će otići kad bude morao da ode. Ovo nije ništa drugo osim dva vida znanja: znanje o Allahu, dž.š., i znanje o prebivalištima budućeg svijeta (*mawwatīn el-abira*) i njegovim postajama (*makamat*) kako bi mogao ući tamo kao što ulazi u svoju kuću, na taj način u potpunosti ništa ne negirajući. Jer on treba da bude jedan od ljudi spoznaje (*irfan*), a ne od ljudi negiranja (*nukran*)! Ova ahiretska prebivališta su prebivališta odjeljivanja i razlikovanja (*tamjiz*), a nisu prebivališta dodavanja (*imtidžaz*), što rezultira greškom.

Kad on dosegne ovu ahiretsku postaju, bit će slobodan od toga da bude uključen u skupinu koja će, kad se Gospodar otkrije, reći: "Tražimo utočište u Allahu od tebe! Ti nisi naš Gospodar, mi ćemo čekati dok nam naš Gospodar ne dođe." I kad im dođe u obliku u kojem Ga prepoznaju, oni će Ga potvrditi. Ne postoji stanje zbunjenosti (*hajra*) veće od ovoga.

Inteligentna osoba treba otkriti ova dva spomenuta vida znanja putem duhovnih vježbi, unutrašnje borbe (*mudžaheda*) i osamljivanja (*halva*) pod posebnim uvjetima. Htio sam da obrazložim duhovnu osamu korak po korak te njezine uvjete i ono što se u njoj otkriva, ali me sadašnji trenutak (*vakt*) sprečava u tome. Pod sadašnjim trenutkom mislim na učenjake zla (*ulema es-su*) koji negiraju sve ono o čemu nemaju znanja, koji su okovani fanatizmom (*ta'assub*) te ljubavlju za slavom i vođstvom zarad pokornosti sebi, a ne pokornosti Allahu, dž.š., iako je sasvim jasno da nemaju vjere (*iman*)!

Ovo je posljednji dio pisma. Allah, dž.š., je dovoljan, neka je hvala Njemu na početku i na kraju, iznutra i spolja.

Neka je salavat i selam na Njegovog Poslanika, u zahvalnosti i sjećanju.

Abstract

Ibn Arabi's Letter to Fahiruddin Razi

Prepared and translated by: Hamza Halitović

Fahiruddin Razi is one of the most important Islamic scholars of the classical period, primarily known for his extensive tafsir and works in the field of speculative theology (*'ilm al-keḷām*). Over time, his rationalist approach to religion became proverbial in Sufi circles, which had viewed rationalism in religion with suspicion. In a letter sent to him by Ibn Arabi, one of the greatest Sufi authorities of his time, we find a comparison of different epistemological approaches typical of the classical *'ilm al-keḷām* and tesawwuf, as well as an exposition of the basic themes of Sufi metaphysical thought.

Keywords: Fahiruddin Razi, Ibn Arabi, *'ilm al-keḷām*, tesawwuf, epistemology.